

УДК 321.01

А. В. Пехник,
канд. політ. наук, доцент кафедри соціальних теорій ОНЮА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СИСТЕМИ

У даній статті на основі концептуальних позицій, із залученням історичного і сучасного емпіричного матеріалу політичне управління розглядається як один з важливих адаптаційних механізмів, ефективністю якого багато в чому визначаються стабільність і характер розвитку суспільних систем.

Основу статті складає уявлення про єдність найбільш загальних принципів управління і системності. Особливості ж суспільних систем, які відрізняють їх від природних і технічних, розглядаються як обумовлені не тільки дією загальносоціологічних законів, але і, насамперед, — специфікою самої людини, діяльністю якої ці принципи опосередковуються. Актуальність проблеми обумовлюється тим, що проблема стабільності і розвитку суспільних систем, їх управління стала на рубежі тисячоріч однією з найбільш актуальних, особливо в Україні, яка вже не один рік йде шляхом подолання системної кризи. Таким чином, необхідним на сучасному етапі є визначення нових підходів до політичного управління та можливостей підвищення рівня його ефективності. Проблема ефективності політичного управління набула як практичну так й методологічну актуальність.

Дослідження проблеми ефективності політичного управління спонукає звернутися до досить широкого спектра галузей знання. Оскільки мова йде про управління і політику, то це, насамперед, теорія управління і політична наука. Це вимагає звернення і до теорії систем тому, що процеси управління і політики невіддільні від принципів функціонування систем управління і політичних систем. Крім того, вивчення процесів, які відбуваються в політичній сфері, не можуть бути плідними без розуміння сутності людини і суспільства, — у всякому разі, основних мотивів і механізмів включення людини в політичний процес.

Принципові питання загальної теорії систем досить докладно розроблені як вітчизняними, так й зарубіжними науковцями [1]. Незважаючи на розходження, часом істотні, у поглядах вчених, поняття системності як однієї з найважливіших характеристик об'єктивної реальності і способу її наукового відображення затвердилося в сучасному розумінні реального світу. Це не означає, однак, що розробку теорії систем можна вважати цілком завершеною. Дотепер в ній залишається невирішеним і викликає суперечки проблема основного поняття [2]. Це затрудняє його науково-конструктивне застосування, так само як і практичне використання самого системного методу.

Теорія управління знайшла своє застосування в сфері економіки, а потім була перенесена в область складних систем, наприклад, — людини [3] і суспільства [4]. Розробки в області теорії систем і теорії управління знайшли засто-

сування й у підходах сучасної загальної політології [5]. Предметом докладного спеціального розгляду стали політичні системи [6]. З'явилося чимало спеціальних робіт, у яких аналізуються різні аспекти основ політичного управління суспільством [7]. Різноманітні механізми політичного управління зафіксовані в конституціях сучасних держав [8].

В цій області виявляються загальні проблеми застосування теорії систем до систем великої складності. Позначається й особливе положення політичної науки як інструмента з'ясування відносин в ідейно-політичній сфері. Таким чином, проблематика політичної науки, особливо в частині управління, розробляється, у значній мірі, у відриві від загальнонаукових уявлень. У політичній науці, як і в соціальній теорії взагалі, багато суспільних процесів розглядаються як дія механізмів самоорганізації. Це стосується, насамперед, праць, присвячених громадянському суспільству і його взаємодії з політичною системою і державою [9].

Також існують труднощі, які виникають при розгляді процесів, що відбуваються в суспільстві та пов'язані зі складністю його головного елементу — людини. Головною діючою особою в управлінні на політичній сцені є людина. Усі роботи у цьому напрямку [10] носять, у разі необхідності, міждисциплінарний характер, однак природа людини політичної виводиться, як правило, з політичного змісту, а не з природи людини взагалі. У цьому відношенні політична наука також розвивається в деякій мірі осторонь від загальнонаукових уявлень.

Природі людини присвячено чимало досліджень у багатьох галузях знання. Для даної проблематики особливе значення мають праці, у яких розкриваються психологічні механізми включення людини в управління як суб'єкта пізнання і взаємодії із суспільством і іншими людьми [11].

В управлінському ракурсі, людина з'являється, насамперед, як носій визначеної системи цінностей, культури. Дослідження в області політичної культури, з одного боку, дають ключ до розуміння загальних механізмів, що з'єднують людину і суспільство в процесі політичного управління [12], а з іншого, — дозволяють краще зрозуміти й оцінити специфіку України [13].

Таким чином, для дослідження в області теорії політичного управління мається глибока методологічна підстава і великий емпіричний матеріал. Можна в той же час стверджувати, що в цій сфері залишається досить багато принципових невирішених питань, що вимагають теоретичного осмислення. Мета даної статті полягає в тому, щоб уточнити поняття політичного управління; конкретизувати понятійний апарат, використовуваний для досліджуваного сегмента політичної сфери.

Політичне управління являє собою суб'єктно-об'єктну взаємодію. Його можна розглядати як складову частину політичної системи, стосовно якої суспільство виступає як гіперсистема.

Політичне управління піддається конструктивному аналізу з застосуванням найбільш загальних положень і принципів теорії систем і кібернетики. У деяких своїх аспектах вони вимагають, однак, уточнення сформованих уявлень, приведення їх у відповідність з історичною практикою.

Визначальними методологічними принципами при дослідженні політичного управління є:

- принцип системності як принцип загального взаємозв'язку об'єктів реального світу;
- принцип матеріалістичного розуміння систем як об'єктивної реальності, відбиваної свідомістю у формі ідеальних образів;
- принцип діалектичної логіки розвитку реального світу і людських представлень про нього, що припускає рух систем і їх ідеальних образів від простого до складного через якісні переходи як результат внутрішніх протиріч;
- релятивізм в розумінні істини, обмеженість і відносність людських уявлень про реальні системи, що принципово залежать від аспекту дослідження.

Розгляд політичної системи в управлінському ракурсі робить актуальним її дослідження в системно-функціональному аспекті. Політична система розглядає як розвивається цілісність, що має власну функціональну структуру і включена у функціональну взаємодію зі своєю гіперсистемою. Системі політичного управління, у свою чергу, відведене місце однієї з підсистем політичної системи.

При дослідженні визначених проблем необхідно використовувати досить широкий спектр методів: сходження від абстрактного до конкретного, історичний, порівняльний, індукції і дедукції, узагальнення й аналогії, включеного спостереження, моделювання.

Джерелами емпіричної інформації повинні стати прикладні дослідження соціально-політичної ситуації, звіти і документи за результатами виборних і інших політичних кампаній, офіційні документи, літературні джерела, публікації в періодичній пресі й інформаційні передачі в електронних ЗМІ, наукове спілкування, особисті спостереження.

Дотепер проблема політичного управління не піддавалася дослідженню з позицій системно-кібернетичного підходу. Важливо також, що і політичні реалії сучасної України не мають аналогів в історії, так що відновлення тут ефективної системи політичного управління, здатної забезпечити стабільність і розвиток суспільства, вимагає особливих підходів, що враховують українську специфіку в тих суспільних сферах, що визначають весь хід реформ. Це, насамперед, особливості традицій і цінностей, у яких відбитий унікальний історичний досвід народу, специфіка психології якого дотепер залишається предметом наукових дискусій.

У суспільстві, що представляє собою складну систему, яка розвивається, адаптація до зміни умов і розвиток є результатом погодженої дії двох механізмів — управління і самоорганізації, перший з яких підкоряється законам кібернетики, другий — синергетики. Ці механізми представлені й у політичній системі, де політичне управління виступає як наповнена політичним змістом суб'єктно-об'єктна взаємодія.

Функцією призначення і системною якістю системи політичного управління є адаптація і розвиток самокерованої системи, що самоорганізується. Ме-

ханізм політичного управління, який не реалізує системну якість, що не забезпечує адаптацію і розвиток суспільства, є псевдосистемою політичного управління.

Співвідношення самоорганізації і політичного управління залежить від внутрішнього стану суспільства і впливу середовища. При несприятливих умовах у суспільстві затребуються і реалізуються мобілізаційні схеми політичного управління, що забезпечують його ефективність як механізму, що забезпечує безпеку і виживання суспільної системи. Його дія має при цьому, однак, як побічний наслідок зниження розмаїтості людини і суспільства, часткову атрофію механізмів самоорганізації, що веде, у кінцевому рахунку, до зниження ефективності політичного управління, зниженню стійкості суспільної системи і її здатності до розвитку.

Політичний зворотний зв'язок функціонує в будь-яких механізмах політичного управління і є умовою його концептуалізації як системи. Механізми і параметри політичної зворотної задаються характером політичної системи й умовами управління.

Політичне управління реалізується по двох контурах зворотного зв'язку. Перший з них являє собою взаємодію керуючого суб'єкта з безпосередньо керованим об'єктом. Другий контур — взаємодія, об'єктом якої є цінності, традиції, людська пам'ять.

Поняття політики і управління, при всьому їхньому розходженні, багато в чому збігаються. І хоча не всяка політика являє собою управління, так само як не всяке управління називають політикою, у політичній науці і теорії управління існує загальна предметна сфера, яку можна назвати політичним управлінням.

Ефективне дослідження в цій області, у свою чергу, навряд чи можливе без звертання до наукового апарата теорії систем: якщо політологія сама по собі ще припускає можливості описового підходу, то більш формалізована теорія управління вимагає підходу системного. Та й сама кібернетика — наука про складні системи управління і зв'язку — не без підстави розглядається останнім часом як теорія системної організації.

У той же час у трактуванні поняття системи існує чимало різночитань. Сфери суспільних явищ, політики в тому числі, це стосується в першу чергу. У визначеннях системи враховується, як правило, дві дійсно необхідних її ознаки: наявність елементів, яких повинно бути більш одного і взаємозв'язку, відносини між ними. Такий підхід бере початок від перших авторів загальної теорії систем і залишається домінуючим до наших днів.

Сукупність елементів утворює систему тільки в тому випадку, якщо відносини між ними породжує якась особлива якість, називана системною.

Можна, таким чином, затверджувати, що будь-яка система містить три необхідних і достатніх компоненти: сукупність елементів, відносини між ними і породжувана цими відносинами системна якість. За наявності або відсутності третього компонента можна судити, чи є взаємозалежна сукупність системою чи ні. Стосовно політики це означає, наприклад, що якщо в якості цих трьох компонентів ми будемо розглядати сукупність політичних інститутів, політичні

відносини і породжувану ними політичну владу, то під час відсутності останньої говорити про політичну систему не має сенсу. Як, наприклад, у СНД, на просторі якого політичні інститути і відносини склалися й інтенсивно розвиваються, але політичної влади немає, а разом з нею немає і політичної системи.

Це розуміння системи можливо застосувати й до управління. Найбільш розповсюдженим є уявлення про нього як про механізм упорядкування, адаптації. Однак це не завжди відповідає поняттю управління у загальному змісті. Його метою може бути і цілеспрямоване порушення, саморуйнування. Сам механізм управління спочатку виникає в таких системах як результат самоорганізації і забезпечує підтримку сталого порядку.

Можна розглядати управління з функціональних позицій і визначити його як взаємодію двох сторін, одна з яких є керуючою стосовно іншої, тобто тією, що приймає реалізовані рішення. Іншими словами, під управлінням необхідно розуміти будь-яку суб'єктно-об'єктну взаємодію. Стосовно механізму управління вся самокерована система, що самоорганізується, виступає як гіперсистема.

Існують принципи обмеження на можливості управління. Задана мета управління досяжна не за будь-яких початкових умов [14]. Ще одне з найбільш важливих обмежень накладає сформульований У. Ешбі закон необхідної розмаїтості [15]. Виходячи, на відміну від У. Ешбі, з розуміння розмаїтості як об'єктивного, незалежно від нас існуючого параметра систем, сформулюємо принцип необхідної розмаїтості в такий спосіб: щоб ефективно керувати, суб'єкт управління повинен мати не менший ступінь розмаїтості, ніж керований об'єкт. Під розмаїтістю системи слід розуміти число реально існуючих різних її елементів, внутрішніх зв'язків, станів.

Можна виділити такі незалежні функції управління, сукупність яких повна і відбиває структуру суб'єктно-об'єктної взаємодії, що являє собою процес управління — ухвалення рішення, організація, регулювання (у випадку суспільних систем — контроль зверху), облік і зворотний зв'язок (контроль знизу).

Усе сказане можна застосовувати і до політичного управління, якщо розуміти його як загальну предметну область теорії управління і політичної науки. Щоб вичленувати її з політики, необхідно представити останню у виді, порівняному з уведеним поняттям управління, тобто через сукупність взаємодій, горизонтальних і вертикальних зв'язків. Тоді політичне управління стане як вертикальні, суб'єктно-об'єктні зв'язки в політиці. Іншими словами, політичне управління являє собою єдність прямого впливу політичного суб'єкта на об'єкт, політичної влади та реакції об'єкта, політичного зворотного зв'язку.

При такому розумінні політичного управління за його межами в політиці залишається сукупність горизонтальних зв'язків, тобто відносини, що не містять підпорядкування, влади. Це відносини між партіями, політичними лідерами, ЗМІ, державою і партіями, у тій мірі, в якій реалізована політична воля. З іншого боку, неправомірно виносити за рамки політики, як це нерідко робиться, державну службу, що включена й у політичне управління як механізм політичної влади, і в сукупність неуправлінських, горизонтальних політичних відносин держави.

Таким чином, в політиці можна виявити два механізми адаптації — управління і самоорганізацію. Для опису другого необхідний синергетичний, а першого — кібернетичний підхід.

У той же час політичним управлінням механізм управління в суспільній системі не вичерпується. Примус стосовно злочинців, управління дорожнім рухом самі по собі позбавлені політичного змісту, так само як і управління виробництвом. Щоб відрізнити такого роду управління від політичного, назвемо його технологічним управлінням.

Границя між технологічним і політичним управлінням не є непроникною. Торкаючись життєвих інтересів великих соціальних шарів, державне рішення, у принципі відноситься до класу технологічних, але здатне перетворитися в політичне. Штучне розширення сфери політичного управління небажано для суспільства, але нерідко використовується для досягнення корпоративних цілей еліт або контреліт.

Таким чином, область політичного управління необхідно відрізнити як від сфери політичної самоорганізації, так і від технологічного державного управління. У кожній з цих областей діють свої закономірності, а їхнє дослідження вимагає різних підходів. При цьому політичне управління не обов'язково являє собою систему. На відміну від псевдосистеми, система політичного управління забезпечує збереження і розвиток суспільної системи в цілому. Проблема його ефективності виявляється безпосередньо зв'язаною з проблемою розвитку. Загалом, зміст політичного управління при якому воно здобуває властивість системності і може розглядатися як ефективне це збереження і розвиток суспільства.

Література

1. Аверьянов А. П. Система: философская категория и реальность. — М., 1976; Анохин П. К. Теория функциональной системы // Успехи физиологических наук. — 1970. — Т. 1, № 1; Бергаламфи Л. Общая теория систем: Критический обзор // Исследования по общей теории систем. — М., 1969; Карташев В. А. Система систем: очерки общей теории и методологии. — М., 1995; Моисеев П. П. Проблема возникновения системных свойств // Вопросы философии. — 1992. — № 11; Петрушенко Л. А. Единство системности, организованности и самодвижения: (О влиянии философии на формирование понятий теории систем). — М., 1975.
2. Карташев В. А. Система систем: Очерки общей теории и методологии. — М., 1995. — С. 25.
3. Парсонс Г. Уместная деятельность человека как материальная сила // Современная прогрессивная философская и социологическая мысль в США. — М., 1977; Фипк Д. Вычислительные машины и человеческий разум. — М., 1967; Эшби У. Р. Конструкция мозга. — М., 1962.
4. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. — М., 1981; Афанасьев В. Г. Системность и общество. — М., 1980; Бир С. Т. Кибернетика и управление производством. — М., 1965; Бочаров М. К. Наука управления: Теоретические основы и практика. — М., 1996; Винер П. Кибернетика и общество. — М., 1958; Воробьев Г. Г. Социология и кибернетика // Социологические исследования. — М., 1993. — № 11; Гвишиани В. Д. Организация и управление. — 2-е изд., доп. — М., 1972; Гопчаров В. В. В поисках совершенства управления: Руководство для высшего управленческого персонала. — М., 1993; Пушкин В. Г., Урсул А. Д. Информатика, кибернетика, интеллект: Философские очерки. — Казань, 1989; Турчин В. Ф. Феломет науки: Кибернетический подход к эволюции. — М., 1993; Фалмер Р. М. Энциклопедия современного управления: В 5 т. — М., 1992.
5. Белов Г. В. Политология. — М., 1994; Бурдье П. Социология политики. — М., 1993; Гаджи-

- ев К. С. Политическая наука. — М., 1994; Краснов Ю. К., Кривогуз И. М., Пеминущий В. П. Основы науки о политике: В 2 ч. — М., 1993. — Ч. 1; Матвеев Р. Ф. Теоретическая и практическая политология. — М., 1993; Основы политической науки: В 2 ч. / Под ред. В. П. Пугачева. — М., 1993; Основы политологии: Краткий словарь терминов и понятий / Под ред. Г. А. Болова, В. П. Пугачева. — М., 1993; Папарин А. С. Философия политики. — М., 1994; Политическая теория и политическая практика: Словарь-справочник / Под ред. А. А. Миголатьева. — М., 1994; Философия власти / К. С. Гаджиев, В. В. Ильин, А. С. Папарин, А. В. Рябов; Под ред. В. В. Ильина. — М., 1993.
6. Апохин М. Г. Политические системы: адаптация, динамика, устойчивость (теоретико-прикладной анализ). — М., 1996; Апохин М. Г. Политическая система: переходные процессы. — М., 1996; Камелская Г. В., Родионов А. П. Политические системы современности. — М., 1994.
 7. Андреев С. С. Политическое управление и политическое руководство // Социально-политические науки. — 1992. — № 4–5; Ашин Г. К. Элитизм и демократия // Общественные науки и современность. — 1996. — № 5; Блопдель Ж. Политическое лидерство. — М., 1992; Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. — М., 1990; Крамчик В. В. Социально-психологический механизм политической власти. — Л., 1991; Краснов Б. И. Политическое прогнозирование. — М., 1990; Лоутон А., Роуз Э. Организация и управление в государственных учреждениях. — М., 1993; Политическое управление / М. Г. Апохин, О. В. Гаман, В. М. Горохов и др. — М., 1996; Политическое управление: теория и практика / Общ. ред. З. Зотовой. — М., 1997; Технологии политической власти: Зарубежный опыт: Кн.-дайджест / В. П. Иванов, В. Я. Матвиенко, В. И. Патрушев, И. В. Молодых. — К., 1994; Цветнов А. В. Управление социально-политическими процессами: Технология избирательных кампаний, лоббирования, общественной деятельности. — М., 1995.
 8. Конституции зарубежных государств. — М., 1996; Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М., 1986; Конституция Украины.
 9. Боднар А. Гражданское общество: проблемы интерпретации // Политология вчера и сегодня. — М., 1991. — Вып. 3; Ленин В. И. Государство и революция // Ленин В. И. Полн. собр. соч. — Т. 33; Макиавелли Н. Государь. — М., 1990; Мамут Л. С. Государство: полюсы представлений // Общественные науки и современность. — 1996. — № 4; Марквич В. Гражданское общество и демократия // Политология вчера и сегодня. — М., 1991. — Вып. 3; Мошескье Ш. О духе законов // Мошескье Ш. Избранные произведения. — М., 1955; Платон. Государство // Платон. Соч. — М., 1971. — Т. 3, ч. 1; Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Начала политического права. — М., 1906; Соловьев А. И. Три облика государства — три стратегии гражданского общества // Политические исследования. — 1996. — № 6; Токвиль А. Демократия в Америке. — М., 1994; Хайек Ф. Общество свободных: Сдерживание власти и развешивание политики // Открытая политика. — 1995. — № 8.
 10. Апуфрис Е. А. Субъективные основы и субъекты политики // Социально-политический журнал. — 1996. — № 4; Ефимов И. Метapolитика: Наш выбор и история. — Л., 1991; Ильин В. В., Папарин А. С., Вадковский Д. В. Политическая антропология / Под ред. В. В. Ильина. — М., 1995; Кайтуков В. М. Эволюция диктата: Опыты психофизиологии истории. — М.; Оболенский А. В. Человек и государственное управление. — М., 1987.
 11. Ароп Р. Эссе о свободах: «Универсальной и единственной формулы свободы не существует» // Политические исследования. — 1996. — № 1; Вейль Г. О философии математики. — М.; Л., 1934; Дорфман Л. Я. Метаиндивидуальный мир: методологические и теоретические проблемы. — М., 1993; Кант И. О форме и началах мира чувственного и умопостижимого: I. О форме и началах мира чувственного и умопостижимого; II. Успехи метафизики. — С.Пб., 1910; Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т. 42; Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики. — М., 1997; Менегетти А. Система и личность. — М., 1996; Минделл А. Лидер как мастер единоборства (введение в психологию демократии): В 2 ч. — М., 1993; Соловьев В. С. Оправдание добра: Нравственная философия // Соловьев В. С. Соч.: В 2 т. — М., 1990. — Т. 1; Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия. — М., 1992; Фромм Э. Психоанализ и дзэн-буддизм // Дзэн-буддизм и психоанализ. — М., 1995; Шарден П. Т. Феномен человека. — М., 1965; Шри Ауробиндо Гхosh. Синтез йоги. — М., 1993.
 12. Бардиковский А., Палькув И. Политическая культура общества и ее обусловленность // Элементы теории политики / Под ред. К. Опалка. — Ростов н/Д, 1991; Гомеров И. П. Политическая культура как моделирующая система. — Новосибирск, 1995; Политическая культура: Теория и национальные модели / К. С. Гаджиев, Д. В. Гудименко, Г. В. Камелская и др. — М.,

- 1994; Таранцов В. П. Политическая культура государственного служащего. — Ростов н/Д, 1996.
13. Бердяев Н. А. Самопознание: (Опыт философской автобиографии). — М., 1991; Бердяев Н. А. Философия свободного духа. — М., 1994; Бжезницкий З. Большой провал: Рождество и смерть коммунизма в двадцатом веке. — N.Y., 1989; Петренко В. Ф., Митина О. В. Апатия динамики общественного сознания. — Смоленск, 1997.
14. Арнольд В. И. Теория катастроф. — М., 1990. — С. 48–59.
15. Эшби У. Р. Введение в кибернетику. — М., 1959. — С. 294.

УДК 316.64

*І. Ю. Перекрестова,
аспірантка кафедри соціальних теорій ОНЮА*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРАВОВИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ

В історії суспільствознавства здавна існувала тенденція пошуку механізмів гармонізації соціальних відносин. Ця тенденція розвивалась переважно в руслі гуманістичних напрямів, які на протигагу принципам насильства, непримиренності, ворожнечі та заперечення компромісу пропонували ідею толерантності (від лат. *tolerantis* — терплячий) у стосунках з усіма «іншими», що відрізняються за індивідуальними чи груповими ознаками. Ці ідеї є актуальними і в нинішній ситуації суспільного розвитку, поряд із так званими «глобальними» проблемами. У ХХ ст. людство опинилось на межі виживання. Світову спільноту приголомшили катаклізми нетерпимості, коли здорові ідеї соціального і національного відродження під гаслами побудови справедливого ладу перетворювались на свої антиподи, які штовхали світ до тоталітаризму. Нетолерантність — закономірне і природне породження кризових явищ, соціальної нестабільності, зниження життєвого рівня населення тощо. І хоча нетерпимість неминуче супроводжувала економічні й політичні кризи в будь-якій країні за будь-яких часів, толерантність завжди залишалась універсальною загальнолюдською цінністю й основою для розбудови власне людських контактів на різних рівнях: у взаємовідносинах між окремими особистостями, між різними за організацією соціальними групами, між народами і державами.

На даний час на дисертаційному рівні відсутні роботи, присвячені комплексному дослідженню феномена толерантності в правовій культурі України. І, взагалі, до недавнього часу у вітчизняному суспільствознавстві толерантність фактично не досліджували: давалися взнаки ідеологічні обмеження тих часів, коли суспільствознавство відтворювало догми соціальної непримиренності. Саме тому науковий аналіз цього феномена скрізь призму реалій сьогодення виявляється необхідним і своєчасним.

При здійсненні історіографічного аналізу досліджуваної проблеми, на думку автора, літературу можна класифікувати в декілька груп. До першої слід віднести роботи історико-правового характеру О. В. Швачко [13], Е. П. Прохо-